

578ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(2), 549-578

Geliş Tarihi: 23.05.2022 Kabul Tarihi: 29.11.2022

Yayın: 2022 Yayın Tarihi: 30.11.2022

10.30561/sinopUSD.1119935

<https://dergipark.org.tr/sinopUSD>

SARAYDAN ÇIKAN BİR JÖN TÜRK: PRENS SABAHATTİN

Ayşenur KARABAY*

Öz

Sultan II. Abdülhamid'in yeğeni olan Prens Sabahattin, liberal düşüncelere sahip bir fikir adamıdır. Sabahattin Bey, kardeşi Lütfullah Bey ile Abdülhamid'e muhalif olan Jön Türkler'e katılmış ve fikirleriyle özgürlükçü hareketlere öncülük ederek II. Abdülhamid iktidarını bitirmek için mücadele vermiştir. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'a dönmüş ve aktif politikaya girmemiştir. Prens Sabahattin'in fikirlerinin toplumun dikkatini çekmeye başladığı dönemde, Osmanlı tarihinin en büyük siyasi krizlerinden biri olan 31 Mart Vak'ası yaşanmıştır. 31 Mart Vak'ası'na adı karıştığı ileri sürülerek bir süre hapsedildiyse de annesinin ricası ile serbest bırakılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra Osmanlı Hanedanı mensuplarını sınır dışı eden kanunun yürürlüğe girmesiyle 1924'te yurt dışına çıkmak zorunda kalmıştır. Hayatının son yıllarını İsviçre'de yoksulluk içinde geçiren Prens Sabahattin, 30 Haziran 1948'de İsviçre'nin Neuchâtel kasabası yakınlarındaki bir köyde vefat etmiştir. Yaşamı hareketli bir döneme denk gelen Prens Sabahattin vefat ettikten sonra da fikirleriyle ve faaliyetleriyle çoğu zaman gündeme gelmiştir. Bu çalışmada Prens Sabahattin'in hayatı, hayatının seyrini değiştiren düşünceleri ve bu düşüncelerin günümüze kadar gelen toplumsal yansımaları incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Prens Sabahattin, Jön Türk, Osmanlı, Yıldız Sarayı, II. Abdülhamid.

*Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Tarih Bölümü, Yakınçağ Tarihi Programı, aysenurkarabay14@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1567-7674>

A Young Turk Coming Out of the Palace: Prince Sabahattin

Abstract

Prince Sabahattin, nephew of Sultan II. Abdulhamid is a highbrow with liberal thoughts. Sabahattin Bey, along with his brother Lütfullah Bey, joined the Young Turks who were opposed to Abdülhamid. He pioneered libertarian movements with his ideas and struggled to end II. Abdulhamid's power. He returned to Istanbul after from proclamation of the Second Constitutional Monarchy and has not entered an active policy. In the period when the ideas of Prince Sabahattin began to attract the attention of society the 31 March Incident one of the biggest political crises in Ottoman history emerged. Although he was imprisoned for a while due to his alleged involvement in the 31 March Incident, he was released at the request of his mother. After the establishment of the Republic of Turkey, he was forced to go abroad in 1924 with the introduction of the law expelling members of the Ottoman dynasty. Sabahattin, who spent the last years of his life in poverty in Switzerland, died in a village near Neuchâtel town of Switzerland on June 30, 1948. Prince Sabahattin whose life coincided with an active period, came to the fore with his ideas and activities after he passed away. In this study, the life of Prince Sabahattin, the thoughts that changed the course of his life and the social reflections of these thoughts that have survived to the present day will be examined.

Keywords: Prince Sabahattin, Young Türk, Ottoman, Yıldız Palace, II. Abdülhamid.

Giriş

Prens Sabahattin, Osmanlı siyasal yaşamı açısından dikkat çekici bir portre olduğu kadar entelektüel birikimi ve üretimiyle de sosyoloji ve yakınçağ tarihi çalışmalarını etkilemiştir. Çalışma içinde Sabahattin Bey'in hareketli geçen hayatı ele alındıktan sonra onun hayatının seyrini değiştiren fikirleri genel bakış altında incelenecektir. Sultan II. Abdülhamid'in yeğeni olan Sabahattin Bey'in fikirlerini ve fikirleri doğrultusunda değişen hayatını incelemek, gerek yaşadığı dönemi gerekse de aktüel anlamda günümüze yansımalarını anlamak açısından oldukça önemlidir. Prens Sabahattin, liberal siyaset ve ekonomi öğretilerinin kronolojik açıdan erken ve eylem bakımından öncü bir savunucusu olan yenilikçi düşüncelere sahip

bir fikir adamıdır. Günümüzde “Osmanlı’da liberalizm” denilince akla ilk gelenler arasındadır. Düşünceleriyle, faaliyetleriyle çağının geleneksel alışılmış kalıplarının dışına çıkarak toplum ve siyaset bilimi ve bürokrasi alanlarında fark yaratmıştır. Knight, 1909’da yayınlanan eserinde Prens Sabahattin’den “gelişmiş bir yurt idarecisi ve çoğu Müslüman tarafından tehlikeli olarak kabul edilen” Ahrar Fırkası’nın perde arkasındaki lideri olarak bahsetmiştir. Ona göre Müslümanların bir kısmı liberal düşüncelerden çekinse de “Muhafazakâr Liberalist”ler diye tabir edilen daha ılımlı bir Müslüman kesim de vardır (Knight, 1909, s. 83).

Prens Sabahattin’in topluma bıraktığı iz, bakış açılarına göre değişmektedir. Sabahattin Bey, bir bakış açısına göre toplumsal yapımıza yönelik analizleri yeterince yapılmamış nitelikli bir Osmanlı aydını olarak değerlendirilirken diğer taraftan Jön Türk hareketi içinde yıkıcı görüşlere sahip, İttihat ve Terakki Cemiyeti muhaliflerinin lideri bir isim olarak anılmıştır (Okan, 2008, s.477). Prens Sabahattin, hanedanın varisi olmasa da hem anne hem baba tarafından saltanat ailesi ile akrabalığı olan ve oldukça iyi eğitim alan bir hanedan üyesiydi. O, pek çok kişinin hayalini kurduğu bir saray hayatı içerisindeyken her şeyi arkasında bırakıp düşüncelerinin peşinden giden bir fikir adamıydı. Peki, Sabahattin Bey’i böylesine farklı bir hayata taşıyacak olan fikirler neydi? Prens Sabahattin’in hayatının rotasını değiştiren bu fikirlerden bahsetmeden önce fikirleri doğrultusunda geçen mücadele dolu hayatını ele almak faydalı olabilir.

1. Hayatı

Sabahattin Bey’in asıl adı “Mehmed Sabahaddin”dir (Uçman, 2007, s.341). Babası, Koca Hüsrev Paşa’nın Gürcü kölelerinden Damat Mehmet Halil Paşa’nın oğlu (Koçak, 2019, s.66) ve anne tarafından Sultan II. Mahmut’un torunu Damat Mahmud Celâleddin Paşa’dır (Lewis, 1993, s.199). Annesi ise Sultan Abdülmecid’in kızı ve Sultan II. Abdülhamid’in kız kardeşi Seniha Sultan’dır (Uçman, 2007, s.341). Bu da demek oluyor ki Sabahattin’in hanedanlık ile baba tarafından değil anne tarafından bağı vardır ve anne tarafından hanedanlıkla bağı olanlara

“Sultanzade” denilmektedir (Koçak, 2019, s.66). Bu sebepten ötürü yerli kaynaklarda “Sultanzâde” diye geçerken Batı kaynaklarında ise “Prens” olarak bahsedilmektedir (Uçman, 2007, s.341). Yazıcı’nın da belirttiği gibi Sabahattin Bey’in “Prens” unvanını kullanması batıda daha kolay algılanmak ve kabul görmek sebebiyle kişisel tercihi olabileceği gibi Avrupa’ya gittiklerinde firarlarına ilgi duyan gazetelerin ona ve kardeşi Lütfullah Bey’e bu unvan ile zikretmesi sebebiyle de olabilir. Zaten “Prens” unvanını kullansa bile tahtın varislerinden biri olmadığı Batı dünyasında da bilinen bir şeydir (Yazıcı, 2011, s.120-121).

Sabahattin Bey’in doğum tarihi hakkında farklı bilgiler vardır. Saray ve hanedan üyelerinin doğumlarını, evlenmelerini, ölümlerini belirleyen defterde Prens Sabahattin’in Rumi takvime göre 1295 (Miladi takvime göre 1879) yılında doğduğu kayıtlıdır. Bu defterde, hanedan çocuklarının doğdukları günler genellikle yazılı olsa da Prens Sabahattin’in doğduğu ay ve gün belirlenmemiştir. Prens Sabahattin’in doğum tarihi farklı kaynaklarda 1877, 1878 ve 1879 yılları gösterilse de çoğu kaynak 1878’te doğduğunu belirtmiştir. Kardeşi Ahmet Lütfullah’ın vermiş olduğu bilgiye göre de “Meclis-i Mebusan”ın süresiz olarak padişahın emriyle kapatıldığı güne tekabül eden 13 Şubat 1878 Çarşamba günü doğduğu iddia edilmektedir (Koçak, 2019, s.66).

Kardeşi Lütfullah Bey ile birlikte Kadıhanlı Emin Efendi, Adanalı Hayret, İsmail Safa, Sadık Belig, Muallim Feyzi ve Hüseyin Daniş gibi birçok isimden Arapça, Farsça, Fransızca, Fen Bilgisi, resim ve piyano dersleri alan Sabahattin Bey Osmanlı, Arap-Fars ve Fransız edebiyatlarını da öğrendi (Uçman, 2007, s.341). Pozitif bilimlerin beraberinde beşerî bilimlere de ilgisi olan Sabahattin Bey’in esas ilgi alanı sosyoloji idi (Yazıcı, 2011, s.121). Babasının gözetiminde köşk hayatı içinde özel bir eğitim almış olan Prens Sabahattin Avrupa’daki çalışmalarını toplumbilim yönünden idame ettirdi. “Science Sociale”i kuran Le Play okuluna katıldı ve o okula mensup Edmond Demolins’e bağlandı (Akşin vd., 1988, s.336). Henüz gençlik yıllarında iken biraz da üzerindeki aile baskısının etkisiyle Osmanlı Devleti’nin içine düştüğü felâketlere ancak yurt dışında

sürdürülecek bir mücadelenin çözüm olabileceği düşüncesine kapılmıştı. Paşa babası ile Sultan dayısının arası da açılınca babası ve kardeşi Lütfullah ile Paris'e kaçtılar (Uçman, 2007, s.341). Sultan II. Abdülhamid ile Damat Mahmut Paşa'nın arasının açılma sebebi ise demiryolu meselesidir. Almanların yürütmekte olduğu Bağdat demiryolu Konya'ya ulaştığı sırada, İngilizler İskenderun-Bağdat-Basra demiryolunu üstlenmek üzere devreye girmek istemişler ve bu işin takibini de Damat Mahmut Paşa'ya vermişlerdi. Hâlbuki Alman İmparatoru Kayzer II. Wilhelm 1898'de Osmanlı Devleti'ne resmi bir ziyaret için gelmişti. Bu bile Almanların Konya-Bağdat-Basra imtiyazını almaları için yeterliydi. Zira diğer Avrupa hükümdarları Ermeni sorunundan dolayı Abdülhamid'e karşı direniş halindeydiler. Böylece beklentileri gerçekleşmeyen Damat Mahmut Paşa tepki göstermek amacıyla iki oğlunu da alıp Fransa'ya firar etti (Akşin, 2007, s.49-50).

Ramsour'un da belirttiğine göre, Damat Mahmud Celalettin Paşa'nın Sultan II. Abdülhamid'i Anayasayı yürürlüğe koyması konusunda defalarca uyarmış ve bu uyarılar da sonuçsuz kalınca Sultan'ın kolunun uzanamayacağı bir yere gitmeye karar vermiştir. Paşa bu şekilde Sultan'ın kötü yönetimini dış dünyaya duyurabileceğini düşünmüştür (Ramsour, 2001, s.73). Bu firar batı dünyasında ciddi yankılar uyandırmıştır. Bir Osmanlı paşasının yanında hem anne tarafından hem baba tarafından Abdülhamid ile akrabalık bağı olan sarayın iki genci; Sabahattin ve Lütfullah'ın Jön Türklere katılması ise Sultan'a ağır bir darbe olmuştur (Lewis, 1993, s.199). Padişahın eniştesinin ve yeğenlerinin "özgürlük yok" diye firarları Avrupa'da gazete başlıklarında da bir süre yerini almış ve Abdülhamit'in yeğenlerinin kaçırıldığı iddiası üzerine özgürlükçü gruplar hareketlenmiştir (Akşin, 2007, s.50). Basına yansımalarının sonrasında oluşan hareketlilikten de anlaşıldığı üzere sarayın iki gencinin firarları Avrupa'daki Jön Türkleri de hayli heyecanlandırdı. Damat Mahmut Paşa ve oğulları Paris'te başta Ahmed Rıza Bey olmak üzere bütün firari ve sürgünler tarafından ilgiyle karşılanmışlardır. Paşanın oğullarıyla birlikte Paris'e gelmesi Jön Türk çevresince büyük bir sevinç yaratırken

Sultan Abdülhamid’de ise bir endişe yaratmış olmalı ki eniştesiyle yeğenlerinin İstanbul’a dönmeleri için çareler aramıştır (Kuran, 2000, s.117).

Knight (1909)’ın dediğine göre; içlerinde kendisini devrimci harekete gönül vermiş ve liberalizmi tam olan Jön Türklerin büyük çoğunluğunun tercih ettiğinden daha ileri ve radikal bir politikayı savunan hem de Padişahın akrabası olan Prens Sabahattin’in de bulunduğu İstanbul’dan Paris’e kaçan yüksek rütbeli birkaç seçkin Türk’ün kabul edilmesiyle komite güçlendirilmiştir (s.83). Paris’e giden Prens Sabahattin, orada II. Abdülhamid idaresine karşı mücadele eden Jön Türklerle iştirak etti fakat Paris’teki Jön Türkler’in lideri Ahmed Rızâ Bey ile birçok konuda fikir ayrılığı yaşadı (Uçman, 2007, s.341). Prens Sabahattin ve ailesinin katıldığı Jön Türklerin yapısına bakacak olursak barışçıl politikalarıyla umut vaat ettikleri dikkat çeker. İngiliz yazar Buxton (1909), Jön Türk hareketinin her şeyden önce vatansever bir hareket olduğunu ve en iyi argümanlarından birinin ulusal savunmanın zayıf ve dağınık durumu ile büyük iyileştirmeler vaat ettiklerinin unutulmaması gerektiğini söyler. Ayrıca Jön Türklerin dış politikası hakkında da şunu ekler: “Onların parolası barıştır.” (s.147).

1900 yılından beri Sabahattin Bey’in amacı, etrafında birleştikleri bir Jön Türk kongresi oluşturarak harekete bir birlik katmaktı (Yazıcı, 2011, s.123). Prens Sabahattin, Jön Türk hareketinin aktif bir üyesi haline geldi ve genç yaşına rağmen yurt dışındaki Jön Türkler arasında hızla tanınmaya başladı. 1901 yılında yurt dışındaki Jön Türkler Prens Sabahattin ve Lütfullah Bey tarafından yayımlanan “Genel Çağrı”yı büyük bir heyecan ile tartışmaya başladılar. Genel Çağrı “*Tüm Osmanlı yurttaşlarına...*” diye başlıyordu. Yurt dışındaki Jön Türk hareketinin önde gelenlerinden biri tarafından yapılan ilk ciddi politik hareket olması nedeniyle büyük ilgiyle karşılanan bu çağrı ilk Jön Türk kongresinin toplanmasında büyük bir etken oldu (Petrosyan, 1974, s.214-215).

Prens Sabahattin kardeşi Lütfullah Bey ile Paris’te I. Jön Türk Kongresi’ni topladılar (Akşin, 2007, s.50). Fransa hükümeti, Abdülhamid’in girişimlerinin etkisinde kalarak özgürlük timsali Fransa’nın başkentinde özgürlükçü bir girişim

olan Jön Türk kongresinin yapılmasında zorluk çıkartıyordu. Kongre toplantısı çıkan zorluklara rağmen 4 Şubat 1902 tarihinde Mösyö La Feuvre Contalis'in özel malikânesinde gerçekleşebilmişti (Kuran, 2000, s.189).

Kongrenin başkanlığını çoğunluk oylarıyla seçilen Sabahattin Bey yapmıştır. Koçak'ın aktarımlarına göre; kongreye davet edilenlerin bir kısmı yol masraflarını karşılayacak maddi yeterliliğe sahip değildi. Hatta günlük ihtiyaçlarını bile karşılayamayacak kadar zor durumdaydılar. Bu davetlilerin yol giderlerini ve kongre boyunca masraflarını Prens Sabahattin üstlenmiştir (Koçak, 2019, s.85). Müteşebbis heyet adına kongre açılışını yapan şair Hüseyin Siret Bey, şöyle diyordu:

“Başarının biricik koşulu, güç ve yalnız güçtür; dağınık güçler başarısızlık, güç birliği ise yengi getirir.”

Kongre başkanı Sabahattin Bey de güç birliği çağrısında bulunarak şunları söylüyordu:

“Yeniden ve yeniden söylüyoruz: İstedığımız ve gerçekleşmesi için var gücümüzle çalıştığımız reformlar, ötekilerin zararına şu ya da bu halkın ya da din ve mezhebin yararına olmamalıdır. Biz hiçbir Osmanlıyı ayırık tutmaksızın, herkes için reform istiyoruz.”

Oturumdaki tartışmalar bayağı sert olmuştur. Delegelerin birleştiği bir noktada vardı; mevcut rejime karşı olmalarıydı. Fakat bu rejimin değiştirilme yol ve yöntemleri hususunda tamamen ayrı görüşlere sahiptiler (Petrosyan, 1974, s.217).

Müzakere esnasında üzerinde durulan iki konu vardı. Bunlardan ilki yalnız propaganda ve yayınla inkılâp olamayacağı ve askeri kuvvetlerin de ihtilal harekâtına katılımlarının sağlanmasının gerekliliği, ikincisi ise ıslahat yapmak için yabancı hükümetlerin müdahaleye davet edilmeleriydi. Birinci teklifi ortaya atan kişi İsmail Kemal Bey'dir. İsmail Kemal Bey'in iddiasına göre kendisi önemli bir askeri kuvveti temsilen kongreye iştirak etmişti. Bu konunun genel oturumda konuşulması uygun olmayacağı için eğer heyeti umumiye uygun bulursa seçimle belirlenecek bir komiteye bu mesela hakkında açıklama yapabileceğini söylüyordu.

İkinci teklif ise Ermenilerden gelmişti. Ermeniler II. Abdülhamid'in vaat ettiği ıslahatın bu zamana kadar yapılmamış olduğunu ve bundan sonra da yapılamayacağını, memlekette gerçek inkılâbın ancak yabancı müdahalesi ile gerçekleşebileceğini ileri sürüyorlardı. Ayrıca istedikleri bir şey daha vardı. O da Berlin Antlaşması'nın 61. maddesinde yazılı olan 11 Mayıs 1895 tarihli muhtıranın uygulanmasıydı. Kongre üyeleri arasında bir uzlaşmanın sağlanamayacağını anlayan Prens Sabahattin meseleye müdahale etmiş ve konuyu iki tarafın da memnun olacağı bir duruma getirmiştir. İki tarafa da hak verircesine orta yollu bir konuşma yapan Sabahattin Bey, yabancı müdahalesinin memleketimize hep zarar verdiğini ve yine zarar vereceğinin düşünüldüğünden böyle bir istekte bulunmanın mantıklı olmadığını söyledikten sonra yabancı müdahalesine de gerek duyulduğunu ve bunu memleketimizin lehine çevirmek gerektiğini anlatmıştır ve düşüncelerini şöyle özetlemiştir:

“Biz memleketimizde bir ihtilal yapmak amacıyla toplanmış bulunuyoruz. Fakat içeride ihtilal çıkarmayı başardığımız takdirde bu hareketin iyi şekilde sonuçlanacağı kesin değildir. Kargaşalık sırasında herhangi bir hükümetin kendi çıkarı adına, işlerimize müdahale etmesi muhtemeldir. İşte biz bu müdahaleyi önlemek için çıkarı çıkarımıza uygun bir hükümetle daha önceden anlaşmış olmalıyız. Yani içeride bir hareket oluşturduğumuz zaman bundan yararlanmak emeline düşecek hükümetlerin müdahalesini bertaraf edecek hür ve demokrat hükümetlerle şimdiden uyuşmalıyız ve bundan sonra ihtilal harekâtına geçmeliyiz.” (Kuran, 2000, s.191).

Toplantı salonunda bir süre bu tartışmalar döndükten sonra ortaya “Müdahaleci” ve “Âdem-i müdahaleci” olmak üzere iki görüş çıkmıştı. Sabahattin Bey'in açıkladığı şekilde müdahaleye taraftar olanlar çoğunluğu oluşturuyorlardı. Bu tarafı temsil eden ise İsmail Bey idi. Adem-i müdahaleci azınlık tarafının temsilcisi de Ahmed Rıza Bey idi. Yani kongre çoğunluk ve azınlık olarak iki bölüme ayrılmıştı (Kuran, 2000, s.191).

Kongredeki tartışmalar yaşansa da birbirini kıracak çirkin tavırlar sergilenmemişti. Bu bakımdan kongre sakin bir şekilde dağılmıştır. Gruplar kendi

görüş ve fikirleri doğrultusunda girişimlerde bulunmak üzere yollarını medeni bir şekilde ayırmışlardır (Kuran, 2000, s.193). İlk Jön Türk kongresi harekette birlik sağlayamamış (Petrosyan, 1974, s.222) ve Prens Sabahattin her ne kadar kongrede başkan seçilse bile kongrede gruplar arasında uzlaşım sağlanamadığı için istediği sonuca ulaşamamıştı (Uçman, 2007, s.341). Mamafih 1902 tarihli I. Jön Türk Kongresi Jön Türklerin bölünmesiyle sonuçlanmıştır (Akşin vd., 1988, s.336).

Ramsour (2001)'a göre, "Kongreden çıkan tek somut şey; menfi bir eser: Sabahattin ve Ahmet Rıza taraftarlarının birbirlerinden daha çok uzaklaşmaları ve Parisli Genç Türklerinin kendi mevzilerine çekilmeleriydi." (s.98).

Bu arada kış sebebiyle Brüksel'e nakledilen Damad Mahmud Paşa'nın orada yeniden hastalığı ağırlaşmıştır (Kuran, 2000, s.197). Hastalığı giderek artan Damat Mahmut Celalettin Paşa 17 Ocak 1903 tarihinde Brüksel'de vefat etmiştir (Akyıldız, 2019, s.176). Paşa ölümüne kadar Paris Sefiri Münir Bey gibi pek çok isim aracılığıyla İstanbul'a dönmeleri için birçok teklif olsa da oğullarıyla birlikte bu teklifleri reddetmişlerdir. Kimi zaman bu tekliflere ılımlı baksa da ya vazgeçmiş ya da geçirilmiştir (Yazıcı,2016, s.1013). Arşiv belgelerinde Damat Mahmud Paşa'nın İstanbul'a dönme tekliflerine karşı ılımlı tutum sergilediği düşüncesini destekleyici ifadelere denk geliriz. 19 Nisan 1901 tarihli Batum Başşehbenderliği Vekaleti'nden Hariciye Nezareti'neulaşan 15 numaralı yazının tercümesi şöyleydi:

"Çedrokozi de Sitank"(?) gazetesinin Dersa 'âdet'den alub fi 5 Nisan sene 901 târihlü ve yetmiş altı numarolu nüshasına derc eylediği telgrafnâme Fransızca tercümesiyle berâber leffen takdîm kılındı. Emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir. Zât-i şevket-sımât-ı hazret-i pâdişâhî Dâmâd Mahmud Paşa'nın iki mahdumuyla berâber aynı vakit ve zamânda Kahire'den avdet etmelerini musırrâne taleb buyurmuşlardır. Mahdümları avdetden imtinâ' etdiklerinden Mahmud Paşa yalnızca azîmet ediyor. Hidiv hazretleri Dâmâd Mahmud Paşa'nın mahdümlarını avdete iknâ'a muktedir olamadığını bildirmiş olduğundan bu husûsa dâir zât-ı hazret-i pâdişâhî ile Hidiv-i müşârün ileyh beyninde yeniden mutâlamâta ibtidâr olunmuşdur." (BOA, Y.PRK.HR., No: 30/28-1)

“*Mahdûmları avdetden imtinâ’ etdiklerinden Mahmud Paşa yalnızca azîmet ediyor.*” Bu cümleden de anlaşıldığı üzere Mahmud Paşa oğulları geri dönmekten kaçındıkları için yalnız yola çıkma kararı almıştır. Damat Mahmut Paşa’nın oğulları dönme tekliflerini kabul etmeseler de Paşa bu konuya daha ılımlı bakarak yola koyulmuştur fakat her ne kadar İstanbul’a dönmeye meyilli olsa da belki de oğullarının etkisinde kalarak yukarıda da bahsettiğimiz gibi ya vazgeçti ya da vazgeçirilmiştir. Ayrıca “*Hidiv hazretleri Dâmâd Mahmud Paşa’nın mahdûmlarını avdete iknâ’a muktedir olamadığını bildirmiş olduğundan ...*” ifadeleri de açık bir şekilde gösteriyor ki; Sabahattin ve Lütfullah Beylerin dönmeme hususundaki kararlı tutumları babalarının bile vazgeçirmeye gücünün yetmeyeceği kadar kuvvetlidir. Saray yönetimi tarafından gelen teklifler kimi zaman tehditkâr olmasıyla dikkat çekmektedir. Paris sefiri Münir Bey, İstanbul’a döndükleri takdirde reformların yapılacağını aksi halde mal varlıklarına el konulup ölüme mahkûm edileceklerini Damat Mahmut Paşa ve oğullarına iletmişti (Yazıcı, 2016, s.1013-1014). Bu gibi tehditvari teklifler kırgınlıklara sebep olmuş ve İstanbul’a döndürmeye çalıştıkları firari kardeşleri daha çok bu fikirden uzaklaştırmıştır. Arşiv belgelerinde de bu kırgınlıkların mahal verdiği sitemkâr tavırlara denk geliriz. Bu belgelerden biri 24 Ocak 1903’te Paris Sefareti’nden Hariciye Nezareti’ne ulaşan telgrafnamedir:

“*Devletlü ismetlü Saniha Sultan hazretlerinin telgrafnâmelerini Lütfullah ve Sabahaddin Beylere îsâl etdirdiğim gibi şeref-sâdır olan irâde-i seniyye-i hazret-i hilâfet-penâhî iktizâ-yı âlîsine ve vâlide-i muhteremelerinin nesayih ve ihtârat-ı meşrû’asına inkıyâd ve mutâva’at etmeleri lüzûmunu yeniden kendülerine teşhîm etdim mûmâ ileyhimâ telgrafnâme-i mebhûsu ahz ile bu bâbda hiçbir cevâbları olmadığını beyân etmişlerdir şuranın arzu iş’arı dahi fâideden hâlî olmayacağı itikadındayım şöyle ki mârû’z-zikr telgrafnâmeyi ahz etmeden evvel mûmâ ileyhimâyı afv u merhamet-i hazret-i hilâfet-penâhiye deâhalete sevk ve ihâle için dün Brüksel’de icrâ etdirmiş olduğum nesâyihe cevâben Lütfullah ve Sabahaddin Beyler pederlerine karşı revâ görülen mu’amelâtdan dolayı münfa’îl olduklarını ve kendüleri dahi i’dâma mahkûm edildikleri cihe-*

tiyle artık bir vecihle Dersa 'âdet'e avdet etmek istemediklerini bildirdikleri gibi gûyâ pederleri kendüsünü Avrupa'da defn etmelerini vasiyyet eylediğini ve vâlede-i muhteremeleri dahi her-bâr zevcine karşı ri 'âyet-i fevka'l-âde izhâr eylediği cihetiyle şübhesiz müteveffânın şu son ârzûsuna dahi muvâfakat edeceği i'tikâdında bulduklarını ve müşârün ileyhimâya doğrudan doğruya arıza takdîm edeceklerini ifade eylemişlerdir.” (BOA., HR. SYS., No: 1808/36-1)

“Lütfullah ve Sabahaddin Beyler pederlerine karşı revâ görülen mu'âmelâtdan dolayı münfa'ıl olduklarını ve kendüleri dahi i 'dâma mahkûm edildikleri cihetiyle artık bir vecihle Dersa 'âdet'e avdet etmek istemediklerini bildirdikleri...” Buradan da anlaşıldığı üzere Lütfullah ve Sabahattin Beyler babalarına karşı reva görülen muameleden dolayı incinmiş olduklarını ve kendileri de idama mahkûm edildikleri cihetiyle artık hiçbir şekilde İstanbul'a dönmek istemediklerini bildirmişlerdir. Burada hem babalarına hem de kendilerine reva görülen muameleye kırgınlıkları vardır. Belki onlara karşı daha yapıcı bir yaklaşım sergilenseydi daha olumlu sonuçlar alınabilirdi fakat gördükleri muameleden dolayı oluşan kırgınlıkları onları kararlarında daha da keskinleştirmiştir.

Babasının ölümünden sonra İstanbul'a gizlice girmeye çalışırken Abdülhamid'in hafiyeleri tarafından yakalanan Lütfullah Bey daha sonra affedilerek İstanbul'da oturmaya zorlanmıştır (Mardin, 2008, s.293). 1903 yılında Lütfullah Bey İstanbul'a döndükten sonra Prens Sabahattin zorlu mücadelesiyle tek başına devam etmek zorunda kalmıştır (Yazıcı, 2016, s.1014).

Jön Türkler ikiye ayrıldıktan sonra Paris'te Teşebbüs-ü Şahsi ve Âdem-i Merkeziyet Cemiyeti adıyla yeni bir cemiyet kurma yoluna giden Prens Sabahattin; (Lewis, 1993, 201) arkadaşları Fazlı, İsmail Kemal, Nihat Reşat, Dr. Rıfat, Miralay Zeki, Dr. Sabri, Hüseyin Tosun, Milaşlı Murat, Hüseyin Siyret Beyler ile birlikte bahsi geçen cemiyeti kurmuştur (Akşin vd., 1988, s.337). Cemiyetin sekreterliğini Fazlı Bey yapmıştır (Kuran, 2000, s.214). 1906'da cemiyetin yayın organı olarak Paris'te Ahmet Agayef, Reşad Mehdiyef ve Emir Hüseyinof ile *Terakki* gazetesini

çıkarmaya başlamışlardır (Uçman, 2007, s.341). Örgütün merkezi Paris'teydi ve zamanla İzmir, Erzurum, Trabzon, Şam, Kahire gibi yerlerde şubelerini açarak hem Osmanlı İmparatorluğu içinde hem de dışında yayılmaya başlamıştı (Petrosyan, 1974, s.223).

Merkeziyetçi ve yabancı müdahalesine karşı olanlar tarafından da Terakki ve İttihat Cemiyeti kurulmuştu. Bu örgüt ideolojik ve örgütsel bakımdan direkt olarak İttihat ve Terakki'nin devamı niteliğindedi. Ayrıca bu örgütün merkezi de Paris'te idi. Yeni örgütün Paris'teki merkezinin neredeyse tüm üyeleri eski örgütün Paris kolu üyeleri idi. Ahmed Rıza'dan başka Samipaşazade Sezai Bey, Mustafa Fazıl Paşa'nın oğlu Mısırlı Prens Mehmet Ali Paşa, ünlü tarihçi ve *Sancak* gazetesi yayımcısı Ahmet Saip, Sait Mahir, Doktor Nazım ve Bahattin Şakir örgüte katılmışlardı (Petrosyan, 1974, s.222).

Sabahattin Bey'in Teşebbüs-ü Şahsi ve Âdem-i Merkeziyet Cemiyeti etrafında taraftarlarını toplaması, çıkarmaya başladıkları *Terakki* gazetesinin yankı uyandırıyor olması gibi gelişmeler Saray yönetiminin ona karşı tutumunu sertleştirmeye yol açmıştır. Arşiv kaynaklarında Sabahattin Bey'e ithafen sert hatta hakaret düzeyinde sayılabilecek ifadeler rastlanılmaktadır. Önceki zamanlarda Sabahattin Bey için kullanılan "bey" ya da "paşazade" gibi hitaplar bırakılmış onların yerini "*güzellikten ve nasihatten anlamayan*" ibareleri almıştır. (BOA. Y.PRK. EŞA. 44/59)

1906 yılı yaz ayında Lütfullah Bey, Sultan Abdülhamid tarafından Sabahattin Bey'in memleketine dönmesini ikna etmek için Fransa'ya gönderilmiş fakat Sabahattin Bey bu teklifleri reddetmiştir (Mardin, 2008, s.293).

Sabahattin Bey'in geri döndürülmesi için sunulan teklif ve girişimlere şahit olan arkadaşı Joseph Denais, politik mücadelesi uğruna "Boğaziçi kıyılarındaki konforundan vazgeçen" dostunun muhalefeti bırakma ve geri dönme hususundaki düşünceleri ile ilgili onun şu sözlerini aktarır:

"Mademki babam bu rejim altında Türkiye'ye dönmedi, bende dönmeyeceğim. Ben ona şeref sözü verdim. Böyle hareket etmeye, yurdumda acı çeken

herkes için ister şehzade olsun ister sıradan vatandaş, zorundayım...”(Fesch’den aktaran Yazıcı, 2016, s.1015).

Sözlerinden de anlaşılacağı üzere Sabahattin Bey’in mücadelesinden vazgeçmeye hiç niyeti yoktu. Onun kararındaki istikrarlılığına rağmen Yıldız Sarayı’nın da onu geri döndürme çabası uzun yıllar ısrarla devam etmiştir (Yazıcı, 2016, s.1015).

II. Abdülhamid yönetimini bitirmek emelleriyle mücadelesine devam eden Prens Sabahattin, II. Jön Türk Kongresi’nin toplanmasına ön ayak oldu (Uçman, 2007, s.341). Kongre programının hazırlanması ve diğer hazırlıkların yapılması için özel bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyon; Ali Rıza Bey ve Sezai Bey, Prens Sabahattin Bey, Fazıl Bey ve Dr, Nihat Bey, Malumyan Efendi (Taşnaksütyan Partisi’nin Parti başkanı)’den oluşuyordu. Uzun süren görüşmelerden sonra kongrenin 27 Aralık 1907’de Paris’te yapılmasına karar verilmiş (Petrosyan, 1974, s.259) ve Ahmet Rıza ve İhtilalci Ermeni Taşnak Komitesi’nden K. Malomian’ın dönüşümlü başkanlık yaptıkları II. Jön Türk Kongresi (Osmanlı Liberaler Kongresi) Paris’te toplanmıştır (Ramsour, 2001, s.156).

Kongrede birtakım tartışmalar ve dedikodular olsa da uzlaşma sağlanmıştır. Prens Sabahattin söylenen dedikodular hakkında da güzel bir konuşma yaparak açıklamalarda bulunmuş ve anlamsız sözlerin dikkate alınmaması gerektiğini söylemiştir. Böylelikle kongredeki yanlış anlaşılımlar düzeltilmiş ve ortamdaki kasvet dağılarak çalışma imkânları oluşmuştur. Kuran’ın da belirttiği gibi bu ikinci kongrede herkes daha sakin ve uzlaşmacıdır. Kongre başarıyla sonuçlanmış ve beyanname yayımlandıktan sonra dağılmıştır (Kuran, 2000, s.290). Kongre’de belirlenen üç ortak amaç vardır. Bunlar; Sultan II. Abdülhamid’i tahttan çekilmeye zorlamak, mevcut yönetimin değiştirilmesi ve Meşrutiyet idaresinin oluşumu. Kongrede belirlenen bu üç hedefe ulaşmak için başvurulacak yöntemler ise; “silahlı ve silahsız direniş, vergi vermemek, ordular içinde propaganda ve genel ayaklanmadır.” “*Yaşasın Kuvve-i İhtilâliyenin İctimai*” şeklinde sonlanan bu beyanname, kongreye katılan cemiyetlerin yayın organlarının sıralanması ile sona

ermiştir. Osmanlı muhaliflerinin daha geniş bir ittifakla ikinci kongresinde alınan kararlar çok önemli ve etkili olmuştur; altı-yedi ay kadar bir süre sonra II. Meşrutiyet'in ilân edilmesi de bunu açıkça gösterir (Yazıcı, 2011, s.146-147).

Adım adım Meşrutiyet'e doğru ilerleniyordu. Her yerde mitingler yapılıyor ve derhal 1876 Anayasasının ilan edilmesini istiyorlardı. 23 Temmuz 1908 günü Manastır'da yapılan mitingde, askeri okulun komutanı Binbaşı Vehip Bey, “*Ey Vatandaşlar! Ya Kanun-u Esasi, ya ölüm!*” diye nara atıyor ve hiddetli bir şekilde Terakki ve İttihat Cemiyeti'nin, mücadelesini “adalet, eşitlik, özgürlük ve kardeşlik” için verdiğini söylüyordu. Manastır Jön Türk komitesi, 23 Temmuz gecesinde Meşrutiyetin ilanı ve “Meclis-i Mebusan”ın toplanmasına dair hemen bir irade yayınlanması isteğiyle Sultan II. Abdülhamid'e bir telgraf çekti. Telgrafta, “*Eğer pazar gününe kadar millet meclisinin toplanmasına değin padişah fermanı yayınlanmazsa...*” ibareleri geçiyordu (Petrosyan, 1974, s.317). Bu tehditkâr mesaj şüphesiz bir padişahın iradesine ve prestijine gölge düşürecek niteliktedir. Sultan ve hükümetini bir oldubitti karşısında bırakan Jön Türk komiteleri 23 Temmuz'da Makedonya'nın birçok kentinde yönetimi ele geçirecek kendi kendilerine meşrutiyeti ilan etmişlerdir. Manastır'da bu sebeple bir tören düzenlenmiştir (Petrosyan, 1974, s.317-318). 23 Temmuz 1908 gecesini 30 yıllık bir dönemden sonra Kanun-i Esasi yürürlüğe konulmuş oluyordu (Zürcher, 1995, s.136). Ülkede artık 1876 Anayasası'nın yürürlüğe konulduğunun açıklanmasının yapılmasının üzerine 21 parça top atıldı (Petrosyan, 1974, s.318).

25 Temmuz Cumartesi günü bütün cemiyet üyelerinin yardımıyla her yerde gösteriler yapılmıştır. Günün gazeteleri tarafından ilk sayfalarda tuğra altında kalın bir şekilde “Padişahım Çok Yaşa!” altında da bir gün öncesinin Cuma selamlık resmi âlisi yazılmıştı. Kanuni Esasi maddeleri yazılmış ve Meclisi Mebusan'ın da bahsi geçmişti (Karabekir, 1995, s.334).

II. Meşrutiyet'in ilanı memlekette büyük bir sevinç yaratmıştır. Aynı etki Avrupa'ya da yansımış ve Türkleri seven her kesimi hoşnut etmiştir. Jön Türklerdeki zafer sevinci ise zaten yadsınamaz (Kuran, 2000, s.317). Ramsay (1908),

Jön Türk partisinin coşkulu üyeleri olarak tanımladığı bazı liberallerin 1908 Devrimi'nde aktif ve onurlu rol oynadıklarını söyler. Ayrıca Prens Sabahattin'den de tüm hareketin ana kaynağı Paris'teki ilk sürgün komitesinin önde gelen biri üyesi ve çok onurlu bir adam olarak bahseder (s.20). II. Meşrutiyet'in ilanı (1908 Devrimi), yalnızca düzeni kökünden değiştirmeyi isteyen halkın önemli bir çoğunluğunun değil, aynı zamanda İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden propagandasından etkilenmiş olan askerlerin de katıldığı bir halk hareketiydi (Kansu, 1995, s.97).

Ahmet Bedevi Kuran (2000)'ın da belirttiğine göre Meşrutiyet'in ilanına ne Terakki ve İttihat Cemiyeti ne de Teşebbüsü Şahsi ve Âdem-i Merkeziyet Cemiyeti tamamen etken olmasa da bu iki cemiyetin de 1908 devriminin başarısında takdir edilesi katkıları vardır. Meşrutiyetin ilanını ve Kanuni Esasi'nin uygulanmasını, direkt askeri kuvvete dayanan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Manastır ve Selanik merkezleri sağlamışlardır (s.312). II. Meşrutiyet'in ilânı her ne kadar "hürriyet", "adalet", "eşitlik" ve "kardeşlik" sloganları altında gerçekleşse de öyle olmamış; meşrutî idare öncesinden beri devam eden sıkıntılara kalıcı bir çözüm bulunamamıştır. Ayrıca bu dönemde mektepli zabitlerin davranışları, talebe-i 'ulûm meselesi, matbuattaki sert tartışmalar, siyasî çatışmalar, siyasî cinayetler ve Cemiyet-Bâbîâli çekişmesi, gibi ortamın iyice gerilmesine sebep olan durumlar ülkeyi hızla 31 Mart Vakası'na doğru götürmüştür (Polat & Akandere, 2020, s.341).

31 Mart 1325 (13 Nisan 1909) tarihinde bir grup asker Ayasofya Meydanı'na doğru yürüyüp şeriat hukukun geri getirilmesini talep etmişler, hükümet istifa etmiş ve Meclis-i Mebusan da karışmıştı. Sultan Abdülhamid de asilerin isteklerini kabul etmiş ve bir gün içerisinde İttihat ve Terakki Cemiyeti yönetimden uzaklaştırılarak düzen yeniden oluşturulmuştu. Durum böyleyken amacı İstanbul'da düzeni ve ordu içi düzeni sağlamak olan Hareket Ordusu İstanbul istikametinde yola çıkmıştır. 23–24 Nisan'da İstanbul'da kontrolü ele geçirmişler ve 27 Nisan'da ise Milli Meclis, Hareket Ordusu Kumandanı Mahmut Şevket Paşa'nın yönergesi üzerine Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirerek yerine Sultan Mehmet

Reşat'ın geçirildiğini bildirmiştir (Koçak, 2019, s.55). 31 Mart günü ortaya çıkan ve meşrutî idareyi hedef alan bu gerici ayaklanma, Selanik'ten gelen Hareket Ordusu tarafından bastırılarak (Polat & Akandere, 2020, s.341) 1908 Devrimi tam anlamıyla gerçekleşmiş oldu.

Kuran (2000)'a göre; 31 Mart Olayı'nın iç yüzüyle ilgili bir belirsizlik olsa da şu bir gerçektir ki hükümetin idaresizliği ve hürriyeti kendi görüşüne göre sınırlandırmaya çalışmalarının bu olayın peyda olmasında etkisi büyüktür (s.337).

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'a dönen Prens Sabahattin'in görüşleri ve hanedan ile yakınlığı İttihat Terakki Cemiyeti'ni hoşnut etmez. Dönemin basın ve kamuoyunda Sabahattin Bey ile ilgili asılsız dedikodular dolaşır ve görüşlerinin yıkıcılık ve bölücülük esasına dayandığı ileri sürülen Sabahattin Bey'in mahkûm edilmesi istenir (Aytaç, 2018, s.82). 1909'da 31 Mart Vakası'ndan sonra yönetimi ele geçiren İttihat ve Terakkî yönetimine karşı alenen muhalefete geçen Sabahattin Bey 31 Mart Vakası'na karıştığı iddiasıyla tutuklanmıştır. Bir süre sonra annesinin ricası ve Mahmud Şevket ile Hurşid paşaların araya girme-siyle tahliye edilse de yine İttihat ve Terakkî yönetiminin siyasî ve iktisadî görüşle-rini eleştirmeye devam etmiştir.

Balkan Savaşı esnasında Sultan Reşad'a yönelik yazdığı bir makalede “*düşmanın dışarıda değil toplumsal yapımızda olduğunu*” belirterek toplumsal yapıdaki bu tembellik ve merkezîyetçi yönetimin Osmanlı Devleti'nin sonu olacağını açıkça söylemiştir. Hem bu yazısı hem de Mahmud Şevket Paşa sui-kastına adının karışması Sabahattin Bey'in tekrar tutuklanmasına sebep olmuş ve tahliye edilince de (Uçman, 2007, s.341) memleketinde siyasal ve düşünsel bakımdan özgür bir ortam bulamadığı için tekrar Fransa'ya gitmiştir (1913) (Aytaç, 2018, s.82).

Sabahattin Bey'in birçok olaya adının karışmasından ötürü cemiyetin üye-leri de uzun bir müddet zan altında kalmışlardır. Bir kimsenin Sabahattin Bey ile arasında herhangi bir ilişkisinin olması İttihat Terakki'ye muhalif olduğunu düşün-dürmek için yeterli bir sebeptir ve Sabahattin Bey ile arasındaki ilişki o kişinin yar-

gılanmasına, tutuklanmasına hatta ölümüne bile sebep olabiliyordu. 31 Mart Vakası ile ilgili yargılamalar içerisinde Fatih Medresesi öğrencilerinden Davut adlı bir genç, sırf bir polis memurunu Ahrar Fırkası'na kaydettirmeye girişiminden uzun bir süre yargılanmıştı. 1916 Temmuz ayında “*Firari Sabahattin Bey'in hocası olup Ali Paşa Han'ındaki bir odada... Sabahattin ve Meşrutiyet'e muhalafet*” ile ilgili evrak bulunduran Kadızade Emin de yine tutuklanan isimler arasındaydı (BOA. DH. EUM. KLH 3/18).

Fransa'da iken Osmanlı'nın kurtuluşuna dair tezler geliştirmeye devam eden Sabahattin Bey Osmanlı Devleti'nin Almanya safında savaşa girmesine de karşı çıkmıştır (Aytaç, 2018, s.82). I. Dünya Savaşı'nın ve İttihat ve Terakki yönetiminin sonlanması üzerine 1919 yılında Sabahattin Bey İstanbul'a döndü (Uçman, 2007, s.341). Ayrıca Anadolu'da başlayan Millî Mücadele hareketini destekleyici bir tutumu olmasına rağmen Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra Osmanlı hanedanı mensuplarını sınır dışı eden kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte bir daha geri dönmek üzere yurt dışına gitmek zorunda kaldı ve Avrupa gazetelerinde Türkiye'nin siyasî ve iktisadî meseleleri ile ilgili çeşitli yazılar yayımladı. Yaşamının son yıllarını İsviçre'de yoksulluk içinde geçiren Prens Sabahattin 30 Haziran 1948'de İsviçre'de Neuchâtel kasabasına yakın bir köyde hayatını kaybetti. Vefatından bir süre sonra naaşı İstanbul'a getirilerek Eyüpsultan'daki aile kabristanına defnedildiği bilinmektedir (Uçman, 2007, s.341).

Belki de herkesin gıpta ile baktığı saray hayatını arkasında bırakıp yıllar boyunca hürriyet uğruna mücadele veren Sabahattin Bey'in hanedana mensup olduğu için yurtdışına sürgün edilmesi ve son yıllarının yoksulluk içerisinde geçmesinden de anlaşılıyor ki; sefasını süremediği hanedanlığın cefasını çekmiştir. Prens Sabahattin, Türkiye'de ilgi uyandıran siyasi düşünürlerdendir. Bu ilgi daha çok İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkmış, o sıralarda Sabahattin Bey'in fikirleri detaylı bir şekilde incelenmiştir (Mardin, 2008, s.291).

2. Prens Sabahattin'in Fikir ve Görüşlerine Genel Bir Bakış

Prens Sabahattin, sosyolojinin Türkiye’de tanınmasında Ziya Gökalp ile birlikte etkili olan ikinci isimdir ve Prens *Le Play* ekolünün memleketimizdeki temsilcisi olarak da benimsenmiştir (Aytaç, 2018, s.86). Fransız düşünce hayatının önemli isimlerinden olan Frederic Le Play’in ekolünü sürdüren Science Social (Toplum Bilimi) topluluğu Prens Sabahattin’i de etkisi altında bırakmıştır. Bu düşünce grubunun kurucusu olan Edmond Demolins ile arkadaşlık kuran Prens Sabahattin, onun fikirlerinin sosyolojik anlamda temsilcisi olmakla beraber bazı politik görüşlerinde de bu düşünürün etkisi altında kalmıştır (Yazıcı, 2011, s.121). Edmond Demolins’in savunduğu ferdiyetçi anlayışı ülkemizde geliştirmeye çalışmış bir sosyolog olarak bilinen Prens Sabahattin’e göre millet ve devlet esasında fertler üzerine kuruludur. Milleti oluşturan asıl unsur bireyler olduğu için toplumun gelişmesi için öncelikle bireylerin tek tek geliştirilmesi lazımdır. Devlet ise bu milleti oluşturan bireylerin refah ve huzurunu sağlayarak onların başarılı olması için gerekli imkânları vermelidir (Uçman, 2007, s.341).

Mardin’e göre Prens Sabahattin’in fikirlerini incelerken öncelikle Sabahattin Bey’in kendi samimiyeti üzerinde durulmalıdır ve samimiyetinde de şüphe yoktur. Sabahattin Bey, her ne kadar bir takım “ferdiyetçi, kapitalist, emperyalist-dini” menfaatlerin destekleyicisi olmasa da içinde bulunduğu bazı olaylar sebebiyle kendisiyle aynı fikirde olmayanlar bu vb. “kozmpolit” akımların savunucusu olduğu yanlışlığına düşmüşlerdir. Bu yanlışlığa sebep verenlerden göze çarpan ilki, Sabahattin Bey’in Katolik çevrelerle yakınlığı gösterilebilir. 1906 tarihinde “Constantmople aux Derniers Jours d'Abdul Hamid” ismiyle çıkan ve Prens Sabahattin Bey’in tarafını tutan ilk eserin bir Katolik papazı (Paul Fesch) tarafından yazılması, Bahaeddin Şakir Bey grubu arasında olduğu gibi Avrupalı yazarlar arasında da Sabahattin Bey’in Katolik kilisesi tarafından kullanılmakta olduğu algısını yaratmıştır (Mardin, 2008, s.292).

Yine bir yanlış algı Ahrar Fırkası’nın kurucu başkanı olduğu ile ilgilidir. II. Meşrutiyet’in ilânından sonra diğer yönetim karşıtlarıyla beraber İstanbul’a dönen

Prens Sabahattin fikirlerini benimseyen Ahrar Fırkası üyeleri ne kadar ısrar etseler de aktif politikaya girmeyi tercih etmedi (Uçman, 2007, s.341). Ahrar Fırkası'nın programında “yetki genişliği” prensiplerine yer verilmesi, Sabahattin Bey'in siyasi fikirlerinin destekçilerinin fırkaya katılımlarını kolaylaştırmış ve bu da fırkanın kurucusunun Prens Sabahattin olduğu düşüncelerine sebebiyet vermiştir (Kuran, 2000, s.330).

Prens Sabahattin, daha İstanbul'a dönmeden önce “güçlü ve gelişmiş bir Türkiye'nin dünya barışının anahtarı olacağına dair” bildirimlerle Avrupalı politikacılarının dikkatini çekmişti. Onun siyasetinin bir tarafının Avrupa, özellikle de İngiliz sempatisini kazanmaya dayandığı söylenebilir. Sabahattin Bey, daha önce gayrimüslim sürgünleri ile elde ettiği iyi ilişkileri İstanbul'a döner dönmez patrikhane ziyaretleri ile geliştirme yoluna gitmiştir. Ki birkaç aylık bir süre içinde gayrimüslim siyasetçilerin kendilerini Ahkar Fırkası'na daha yakın hissetmeleri onun çabalarının boşa çıkmadığını gösterir. Sabahattin Bey, her ne kadar gayrimüslimlerle ilişkilerini Osmanlı birliğinin tesisi için iyi tutmaya çalışsa da bu tutumu dışarıdan farklı algılanabiliyordu. Sabahattin Bey, Ekim ayında belirttiği görüşlerini daha net anlaşılması için “Teşebbüs-i Şahsi ve Tevz-i Mezuniyet Hakkında Bir İzah” başlıklı yazısında topladı. Yazıcı (2011)'nin ifadesine göre; “Kimi zaman dini referanslarla, fikirlerini Kur'an ayetleri ile temellendirirken, hem Hristiyan cemaatlerle fazla yakınlaşmış biri gibi görünmekten kurtulmaya çalıştığı, hem de İttihatçıların dinsiz-mason imajına karşı kendisini daha güvenli bir siyasi zemine yerleştirdiği düşünülebilir.” (s.237-238).

Knight (1909), Prens Sabahattin'i diğer Jön Türkler ile kıyasladığı zaman büyük çoğunluğundan daha ileri ve radikal bir politika savunduğunu iddia etmiştir (s.84). Sabahattin Bey'in muhalefetinin etki alanı yıllarca ülkenin fikir alt yapısını geliştirmeye çalışsa da sınırlı kalmıştır. Prens Sabahattin'in fikirlerinin topluma mal olmaya başladığı dönemde, Osmanlı tarihinin en büyük siyasi bunalımlarından biri olan 31 Mart Vakası ortaya çıkmıştı (Yazıcı, 2011, s.239-241). Onun fikirlerini benimseyen gençler “Nesl-i Cedid Kulübü” adıyla bir cemiyet kurmuşlar fakat

kulüp yönetim tarafından 1911 yılında kapatılmıştır (Uçman, 2007, s.341). Prens Sabahattin, Ahmet Fazlı Bey (sütkardeşi) gibi çevresindeki az sayıda kişi haricinde fikir ve görüşleri pek anlaşılammış ya da kitleleri peşinden sürükleyememiş politik bir isim olarak karşımıza çıkmaktadır (Yazıcı, 2016, s.1018). Prens Sabahattin'in başta Ziya Gökalp olmak üzere devrinde birçok fikir adamı ve politikacı tarafından gerçekleşmesi olanaksız düşünülen hatta vatan hainliğiyle suçlanan görüşleri Türkiye'de kısmen 1950'den itibaren itibar görmeye başlamış fakat 1970'li yıllara değin uygulanma fırsatı bulunamamıştır (Uçman, 2007, s.341-342).

Sonuç

Prens Sabahattin, Batılı düşünce adamlarından etkilenmiş ve fikirleri doğrultusunda sona yaklaşan Osmanlı İmparatorluğu'nu kurtarmak istediğini sıklıkla vurgulamıştır. O fikirleriyle toplumu aydınlatmak ve fayda sağlamak istemiştir. Onun saraydan kaçıp Jön Türkler ile birlikte Sultan dayısına olan muhalefeti fikir yapılarına göre farklı yorumlanmaktadır. Muhafazakâr kesim II. Abdülhamid'e muhalefetinden ve devlete aykırı tavrından dolayı Sabahattin Bey'i "vatan haini" olarak görür iken; liberal kesim de II. Abdülhamid'i "istibdatçı Sultan" hatta Batı'dan kalma bir tabirle "Kızıl Sultan" olarak görür (Yazıcı, 2014, s.233-247). Babası Damat Mahmut Celaleddin Paşa beklentileri gerçekleşmediği için Sultan Abdülhamid'e bir tepki olarak muhalefete girişse de Prens Sabahattin'in muhalefeti büyük oranda ideolojiktir. Onun muhalefeti Abdülhamid'den ziyade yönetim şeklidir. Prens Sabahattin Abdülhamid'e muhalif olarak Jön Türklere katılmış fakat zamanla Jön Türklerin kendi arasında da fikir ayrılıkları yaşanmıştır. Prens Sabahattin'in faaliyetleri onunla aynı fikirde olmayanlar tarafından iyi düşünülmemiştir; yabancı devletlerle iş birliği içinde olduğu gibi düşünceler, "vatan haini" gibi yakıştırmalar olmuştur. Fakat yabancılarla ilişkisi ve söyledikleri dikkatli analiz edildiği zaman ülkesine zarar verebilecek herhangi bir politikadan her daim kaçındığı çok rahat bir şekilde fark edilebilir. Yine söyledikleri ve yaptıklarından anlaşılabilir ki onun istediği sadece rejim değişikliği ve ülkesinin istikbalidir. Osmanlı'nın ha-

reketli dönemlerinden genç Türkiye'ye miras kalan Prens Sabahattin'in görüşleri başlarda çok dikkate alınmazken 20. Yüzyılın sonuna doğru daha fazla dikkat çekmeye başlamıştır.

Prens Sabahattin'in düşüncelerinin günümüze yansımalarına bakacak olursak; eğitim, sosyoloji, politik alanlarda dolaylı yoldan bile olsa çok rahat bir şekilde etkisini görebiliriz. Çalışmamızın "Prens Sabahattin'in Fikir ve Görüşlerine Genel Bir Bakış" başlıklı bölümünde de Prens Sabahattin'in ferdiyetçi anlayışı ülkemizde geliştirmeye çalıştığını söylemiştik. Toplumun gelişmesi için bireylerin tek tek geliştirilmesi gerektiğini savunan bu anlayışın günümüz toplumunda oldukça benimsendiği aşikardır. Birey yetiştirmeye odaklı birçok özel eğitim alanları Prens Sabahattin'in eğitimsel düşüncelerinin yansımalarıdır diyebiliriz.

Sabahattin Bey'in politik anlamda da yol gösterici öğretileri olmuştur ve birçok siyasal hareketin oluşumunda onun ideolojisinden örnek alınmıştır. Aytaç'ın da dediği gibi; Prens Sabahattin'in öncülüğünü yaptığı Teşebbüs-i Şahsi ve Ademi Merkeziyet Cemiyeti'nden sonra, Ahrar Fırkası, Hürriyet ve İtilaf Partisi, Müdafaa-i Hukuk, Birinci Mecliste İkinci Grup, Terakkiperver Fırka, Serbest Fırka, Demokrat Parti, Adalet Partisi, Doğru Yol ve Anavatan Partileri ile son olarak Adalet ve Kalkınma Partilerini liberal siyasal düşünce geleneğinin uzantıları olarak karşımıza çıkmaktadır. (Aytaç, 2018, s.115-116)

Prens Sabahattin'in sosyal, eğitim ve siyasal alanlardaki düşüncelerinin bir devrim niteliği taşıdığını gördüğümüz zaman düzeni değiştirmeye çalışan her devrimci düşüncede onun fikirlerinin bir parça izi vardır diyebiliriz.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

BOA., HR. SYS., No: 1808/36-1
BOA., Y.PRK.HR., No: 30/28-1
BOA. Y.PRK. EŞA. 44/59
BOA. DH. EUM. KLH 3/18

Kitaplar ve Makaleler

- Akşin, S. & Kunt, M. & Ödekan, A.& Toprak, Z. & Yurdaydın H.G.(1988). *Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908*. Ankara: Cem.
- Akşin, S. (2007). *Kısa Türkiye Tarihi*. İstanbul: İş Bankası Kültür.
- Akyıldız, A. (2016). Mahmud Celaleddin Paşa, Damad. *TDV İslam Ansiklopedisi*, (3.b., C: ek- II), 175-177.
- Aytaç, Ö. (2018). Türk Sosyolojisinde Bir Öncü İsim: Prens Sabahattin. *Çekmece İzzet Sosyal Bilimler Dergisi* (C:6, S:12), İstanbul, 75-120.
- Buxton, C. R. (1909). *Turkey In Revolution*. London: T. Fisher Unwin.
- Kansu, A. (1995). *1908 Devrimi /Elusive Transformation: The Revolution of 1908 in Turkey*. (A. Erbal, Çev.). İstanbul: İletişim.
- Karabekir, K. (1995). *İttihat ve Terakki Cemiyeti*. İstanbul: Emre.
- Koçak, B. (2019), *Prens Sabahattin: Siyasi, Toplumsal ve İktisadi Fikirleri*, Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Knight, E. F. (1909) *The Awakening of Turkey; A History of Turkish Revolution*. London: J. B. Lippincott Company.
- Kuran, A. B. (2000). *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*. İstanbul: Kaynak.
- Lewis, B. (1993). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. M. Kırıatlı (Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Mardin, Ş. (2008). *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*. İstanbul: İletişim.
- Okan, O. (2008). "Prens Sebahattin Literatürü üzerine". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 11, 477-498
- Petrosyan, Y. A. (1974). *Sovyet Gözüyle Jöntürkler*. M. Beyhan & A. Hacıhasanoğlu (Çev.), Ankara: Bilgi.
- Polat H. A. & Akandere O. (2020). Yıldız Sarayı'nın Yağmalandığı İddiası, Mütareke Dönemindeki Yağma Davası ve Neticesi. *Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* (C:5, S:1), 339-389.
- Ramsay, W.M. (1909). *The Revolution In Constantinople And Turkey*. London: Hodder & Stoughton.
- Ramsour, E. E. (2001). *Genç Türkler ve İttihat Terakki 1908 İhtilalinin Hazırlık Dönemi*. H. Yüncü (Çev.), İstanbul: Kayıhan.
- Uçman, A. (2007). Prens Sabahattin. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C:34), İstanbul.
- YAZICI, S. (2011). *Osmanlı'da Siyasi Muhalefetin Kurumsallaşma Süreci (1902-1909)*, Doktora Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- YAZICI, S. (2016). Sultan İkinci Abdülhamid İdaresinin Prens Sabahattin'i Avrupa'dan Döndürme Çabaları. *Bir İnsan-ı Selim Prof. Dr. Azmi Özcan'a Armağan*. İstanbul: Lotus Kitabevi.
- YAZICI, S. (2014). Sultan II. Abdülhamid Örneğinde Tarihsel Algılamannın Değişimi. *History Studies International Journal of History* (C: 6, S: 5), 233-247.
- Zürcher, E. J.(1995). Modernleşen Türkiye'nin Tarihi/ Turkey A Modern History. Y. S. Gönen (Çev.) İstanbul: İletişim.

Extended Summary

In this study, we will examine the life and ideas of Prince Sabahattin. We will see how the course of his life changes in line with his ideas. Examining the life, thoughts, and initiatives of Sabahattin Bey, the nephew of Sultan II. Abdulhamid is very important in

terms of understanding both that period and its reflections on this period. Prince Sabahattin's real name is Mehmed Sabahaddin. His father is Damat Mahmud Celaleddin Pasha, the son of Damat Mehmet Halil Pasha, one of the slaves of Koca Husrev Pasha and II. Mahmut's grandson (from mother's side). His mother is Seniha Sultan, who daughter of Sultan Abdülmecid and who sister of II Abdülhamid. That is, he is not an heir to the dynasty. He is referred to as "Sultanzade" in some sources because of his maternal ties to the dynasty. In foreign sources, it is seen that he is referred to as the "Prince". Although the sources about Sabahattin Bey's date of birth give different information, most sources agree that it is 1878. Sabahattin Bey, who received a highly qualified education in many fields from the private teachers who came to their homes, is mainly interested in sociology. When his father, a Pasha, did not realize his expectations regarding the Baghdad Railway Project, he fled to France with his sons, Şehzade Sabahattin and Lütfullah Bey, as a reaction to Sultan II. Abdülhamid. When Şehzade Sabahattin was still in his youth, he thought that the Ottoman Empire would get rid of the disaster with a struggle abroad. It was a heavy blow to the Sultan when two young people from the palace, were related to Sultan II. Abdülhamid from both his mother's and father's side joined the Young Turks. While the escape of Prince Sabahattin to Paris with his father and brother caused great joy among the Young Turks, it must have caused anxiety in Sultan Abdulhamit, as he did not give up his efforts to return them to Istanbul. Prince Sabahattin wanted to bring unity to the movement by forming a Young Turk Congress and with his brother Lütfullah Bey, they convened the First Young Turk Congress in Paris (1902). Sabahattin, who was elected by majority vote, chaired the congress. Prince Sabahattin covered the travel expenses and expenses incurred during the congress of those who had insufficient financial means. Although there were discussions arising from differences of opinion in the session, they agreed on one issue; their opposition to the current regime. But they had different views on how to do this. Two issues were discussed during the meeting. The first was a revolution could not be made with only propaganda and broadcasting and governments had to be invited to bring about reform. Realizing that there would be no compromise between the members of the congress while the negotiations were going on, Prince Sabahattin made a middle-ground speech as if giving both sides the right, and bringing the issue to a situation that would please both sides. Sabahattin said that since foreign intervention always harms our country, it is not logical to make such a request, and then he explained that foreign intervention is also needed and that

it should be turned in favor of our country. Congress was divided into majority and minority. As Sabahattin Bey explained, those who supported the intervention were the majority. The first Young Turk Congress could not achieve unity in the movement and although Prince Sabahattin was elected president of the congress, he could not achieve the desired result because there was no consensus among the groups in the congress. Lütfullah Bey, who tried to sneak into Istanbul after his father's death, was caught by Abdülhamid's sleuths and was forgiven and forced to live in Istanbul. Thus, after the return of Lütfullah Bey, Sabahattin Bey continued his struggle alone (1913). After the Young Turks were divided into two, the prince founded a new society, this time in Paris, under the name of "Teşebbüs-ü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti". The "Terakki ve İttihat Cemiyeti" was founded by those who were against centralist and foreign intervention. While Prince Sabahattin continued his struggle, his uncle Sultan continued his efforts to return him to Istanbul. The fact that Prince Sabahattin began to systematize his views and turn them into a program and gather his supporters around the "Teşebbüs-ü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti" hardened the Ottoman administration's attitude towards Prince Sabahattin. In addition, the newspaper "Terakki", which he started to publish, started to show its effect. The foreign press, especially English newspapers, took the views of Sabahattin Bey on many issues related to the Ottoman Empire and even included his views in their articles. Despite Abdulhamid's efforts to prevent it, Sabahattin who was determined in his struggle led the meeting of the Young Turk Congress. On 27 December 1907, II. The Young Turk Congress convened in Paris. There were some discussions and gossip at this congress, but Prince Sabahattin stepped in and calmed the atmosphere. He gave a nice speech and said that meaningless words and explanations should not be considered. This second congress of the Young Turks was more tranquil than the first congress. The congress concluded successfully and they dispersed after the declaration was published. There are three common objectives determined in Congress. These were to force Sultan Abdulhamid to abdicate, change the current administration and create a Constitutional administration. The methods to be used to achieve these three goals determined in the congress are; "armed and unarmed resistance is not paying taxes, propaganda and general insurrection in armies". The decisions taken in the second congress of the Ottoman opponents with a wider alliance were very important and effective; The proclamation of the Constitutional Monarchy after a period of six or seven months clearly shows this. Young Turk committees took over the administra-

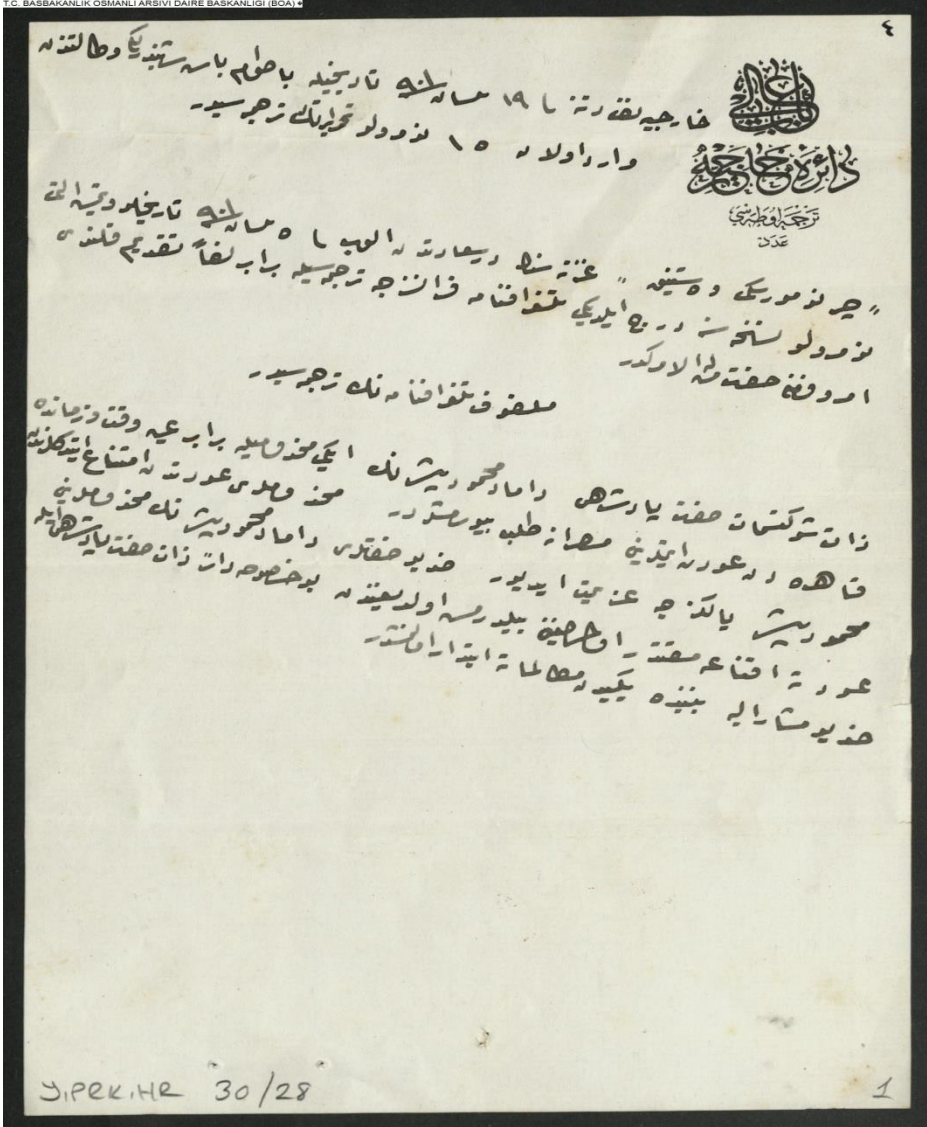

tion in many cities of Macedonia on 23 July and declared their constitutionalism. The views of Prince Sabahattin, who returned to Istanbul after the proclamation of the Constitutional Monarchy and his closeness with the dynasty disturbed the Committee of Union and Progress. Sabahattin Bey faced the opposition of two different groups except for the Union and Progress. The views of Prince Sabahattin, whose returning to Istanbul after the proclamation of the Constitutional Monarchy and his closeness with the dynasty, disturbed the Committee of Union and Progress. Sabahattin Bey faced the opposition of two different groups except for the Union and Progress. One of the opposition groups was Ahrar Party, which failed in the elections. The other consisted of conservative sections consisting of the lower strata of the ulama and the sheiks of the sect. This group was organized in the “İttihad-i Muhammedi Cemiyeti” and organized a great uprising against the Young Turks. On March 31, a group of soldiers marched toward Hagia Sophia Square and demanded the return of sharia law. Sultan Abdulhamid accepted the requests of the rebels, and so within a day the Committee of Union and Progress was removed from the administration and the order was re-established. The Movement Army set out to restore order in Istanbul and order within the army and took control in Istanbul on 23-24 April. On April 27, upon the instruction of the Commander of the Movement Army, Mahmut Şevket Pasha, the National Assembly, Sultan II. He reported that Abdülhamid was dethroned and replaced by Sultan Mehmet Reşat. Sabahattin Bey publicly opposed the Union and Progress administration, which took over after the March 31 Incident in 1909. Prince Sabahattin, who was arrested because he was involved in the 31 March Incident, was released after a while at the request of his mother and with the intervention of Mahmud Şevket and Hurşid pashas. In an article he wrote for Sultan Reşad during the Balkan War, he clearly stated that this laziness and centralized administration in the social structure would be the end of the Ottoman Empire, by saying "the enemy is not outside but within our social structure". Both this article and his involvement in the assassination of Mahmud Şevket Pasha caused Sabahattin Bey to be arrested again, and when he was released, he went to France again because he could not find a free political and intellectual environment in his hometown (1913). Due to the involvement of Sabahattin Bey in many events, the members of the society were also under suspicion for a long time. Even the fact that someone had any relationship with Sabahattin Bey was enough reason to think that he was against the Committee of Union and Progress. Sabahattin Bey, who continued to develop theses on the liberation of the Ottoman Empire

while in France, also opposed the Ottoman Empire's entry into the war on the side of Germany. Although he was not interested in politics, he tried to benefit society by expressing his views as a thinker. After the First World War and the end of the Union and Progress administration, he returned to Istanbul in 1919. Although he took a supportive stance toward the National Struggle movement that started in Anatolia, he had to go abroad and never return after the law deporting the members of the Ottoman dynasty after the establishment of the Turkish Republic. Prince Sabahattin, who spent the last years of his life in poverty in Switzerland, died on 30 June 1948 in a village close to the town of Neuchatel in Switzerland. Although Sabahattin Bey was not a supporter of certain "individualist, capitalist, imperialist-religious" interests, those who disagreed with him due to some of the events he was involved in thought that he was a defender of such movements. Although Sabahattin Bey tried to keep his relations with non-Muslims good for the establishment of Ottoman unity, this attitude could be perceived differently from the outside. Prince Sabahattin, who returned to Istanbul with the other opponents of the government after the proclamation of the Second Constitutional Monarchy, did not choose to engage in active politics, no matter how much the Ahrar Party members, who adopted his ideas, insisted. Although Sabahattin Bey's opposition tried to develop its intellectual infrastructure for years, it was limited. In the period when the ideas of Prince Sabahattin began to attract the attention of society the 31 March Incident one of the biggest political crises in Ottoman history emerged. Apart from a few people around Prince Sabahattin, he appears as a political figure whose ideas and views were not well understood or could not drag the masses after him. Prince Sabahattin's views started to gain some respect in Turkey in 1950, but they did not have the opportunity to be implemented until the 1970s.

EKLER

EK:1 BATUM BAŞŞEHNENDERLİĞİ VEKÂLETİ'NDEN HARİ-
CİYE NEZARETİNE GİDEN TAHRİRÂT

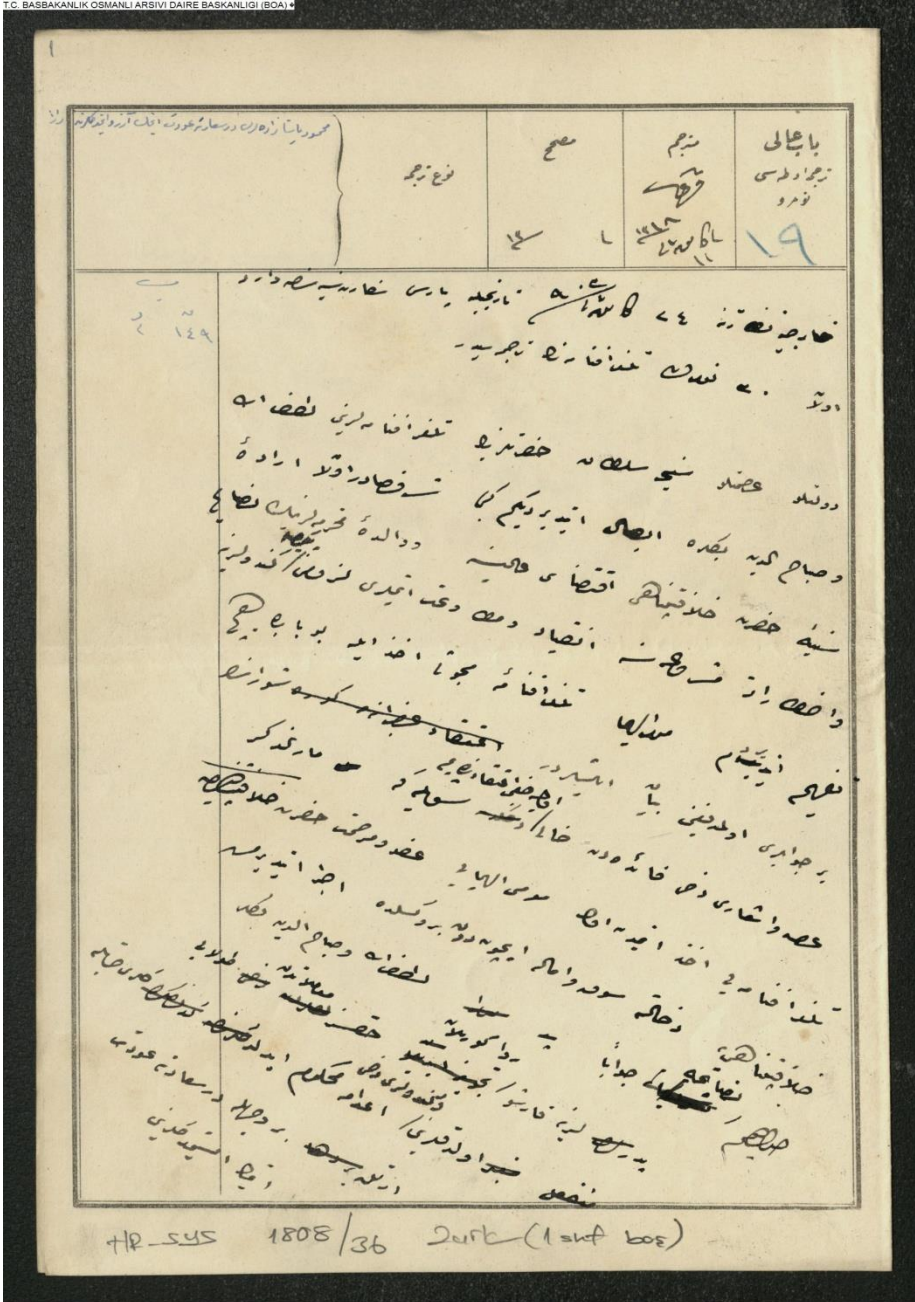

Y.PRK.HR.00030.00028.001

BOA., Y.PRK.HR., No: 30/28-1

**EK 2: PARİS SEFARETİ'NDEN HARİCİYE NEZARETİ'NE ULAŞAN
TELGRAFNAME**

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

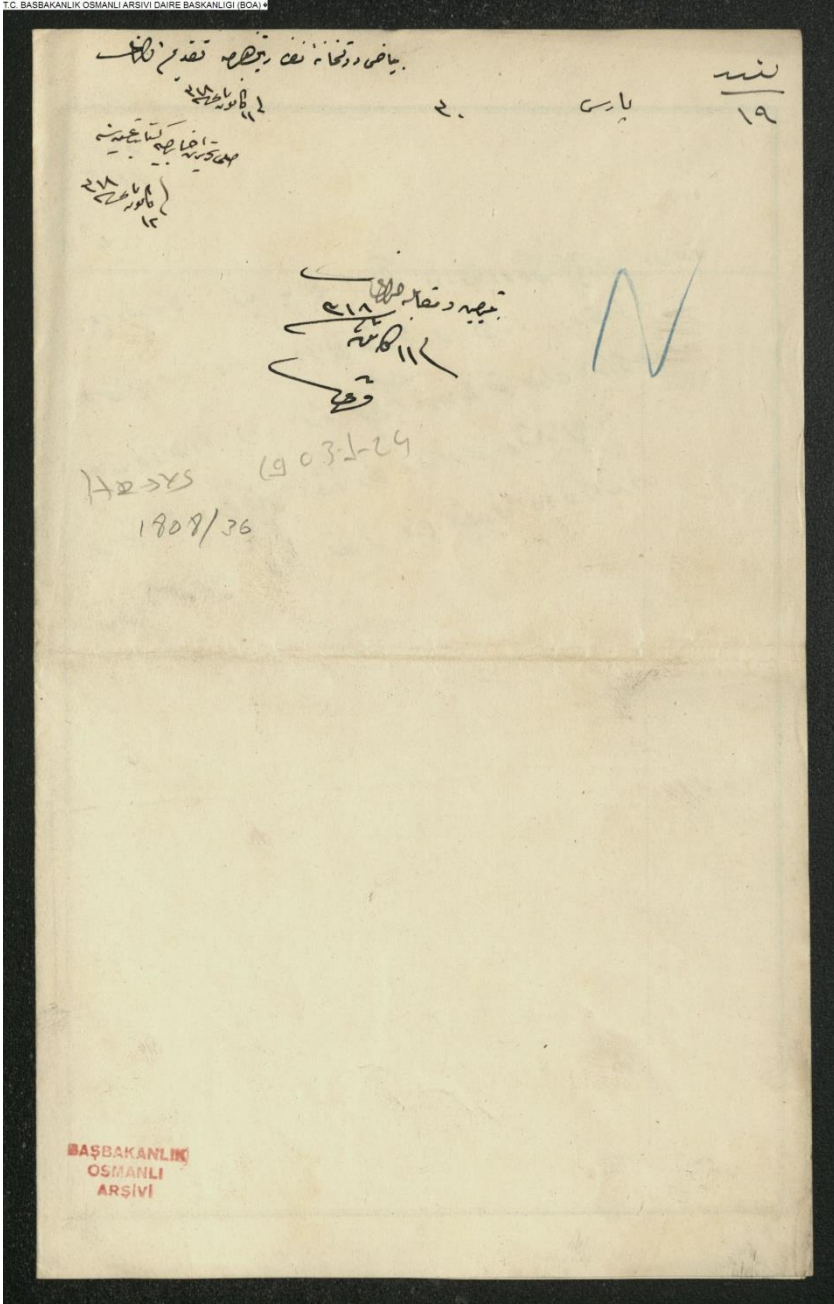

HR.SYS.01808.00036.001

BOA., HR. SYS., No: 1808/36-1

EK 4: TELGRAF NAMENİN DEVAMI

HR.SYS.01808.00036.001

BOA., HR. SYS., No: 1808/36-1